TARTU ÜLIKOOL

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Kultuuriteaduste instituut

Kirjanduse ja teatriteaduse osakond

Martha Rattus

KAS SVETA GRIGORJEVAT PEAKS KARTMA? SVETA GRIGORJEVA LUULEKOGUDE RETSEPTSIOON

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Mart Velsker, PhD

Tartu 2024

Sisukord

Sissejuhatus 4

1. Kirjanduskriitika olemus 5

1.1. Kriitika olemus ja funktsioon 5

1.2. Kirjanduskriitika ja kirjandusteadus 6

1.3. Kriitika poeetika 6

1.3.1. Kompositsioon 7

1.3.2. Aeg 7

1.3.3. Vaatepunkt 8

1.3.4. Kriitiku keel ja kõne 9

1.3.5. Kujund kriitikas 9

1.4. Hinnang 10

2. Sveta Grigorjeva luulekogude retseptsioon 13

2.1. Teemad 13

2.2. Lüüriline mina ja autorimina 15

2.3. Poeetika 17

2.3.1. Vorm 17

2.3.2. Keel 19

2.4. Pealkiri 20

2.5. Raamatu kujundus 20

2.6. Võrdlused 21

2.7. Naisluule 22

2.8. Ühiskondlik mõju 24

2.9. Eelhäälestus ja ootused 25

3. Kujundi kasutamine Sveta Grigorjeva retseptsioonis 26

3.1. Militaarmetafoorid 26

3.2. Loodusmetafoorid 27

3.3. Müstilised kujundid 27

3.4. Võlg 28

3.5. Lugeja kogemus 28

3.6. Retoorilised hüüatused ja küsimused 29

3.7. Litootes 30

Kokkuvõte 32

Kirjandus 34

Should Sveta Grigorjeva Be Feared? The Reception of Sveta Grigorjeva's Poetry 36

Sissejuhatus

Sveta Grigorjeva (sündinud 16.01.1988) on eesti luuletaja, koreograaf, tantsija ja kirjanduskriitik. Ta on lõpetanud Tallinna Ülikooli magistriõppe koreograafia erialal ning täiendanud ennast Sophia Antipolise Nice'i ülikoolis Prantsusmaal. Tema esimesed luuletused avaldati kultuuriajakirjakirjades Värske Rõhk ja Vikerkaar. (Kõvamees)

Sveta Grigorjeva on oma kirjandusliku loomingu eest pälvinud Tallinna Ülikooli kirjandusauhinna aastatel 2013 ja 2023; samuti olnud nomineeritud Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali aastapreemiale luule kategoorias. 2024. aastal pälvis ta Eesti Teatriliidu aastaauhinna tantsulavastuse „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada“ eest. Oma publitsistliku tegevuse eest on ta pälvinud Sirbi aastapreemia ning olnud kahel korral nomineeritud Ants Orase kriitikapreemiale.

Kuigi Sveta Grigorjeva on pakkunud kõneainet nii oma loomingulise kui ka loominguvälise ühiskondliku tegevuse poolest, on tema luule kohta ilmunud vaid mõned üksikluuletuste käsitlused. Sveta Grigorjeva üht luuletust on poeetilise mitmekeelsuse aspektist uurinud Saara Lotta Linno oma magistritöös (Linno 2022) ja Liina Lukasega kahasse kirjutatud artiklis (Linno, Lukas 2022). Luuletust „kui ma oleks“ on põhjalikult analüüsinud Joosep Susi kultuuriajalehes Sirp (Susi 2021).

Bakalaureusetöö eesmärk on analüüsida Sveta Grigorjeva luulekogude retseptsiooni. Töö käigus annan vastuse kahele uurimisküsimusele: Kuidas iseloomustatakse retseptsioonis Sveta Grigorjeva luuleloomingut ning milliseid kujundlikke väljendusvahendeid selleks kasutatakse. Töö esimene peatükk keskendub töö teoreetiliste lähtekohtade tutvustamisele. Teises peatükis kirjeldan ja analüüsin Sveta Grigorjeva kolme luulekogu „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“, „American Beauty“ ning „Frankenstein“ kohta ilmunud kriitikat. Bakalaureusetöö kolmandas peatükis analüüsin, milliseid kujundlikke väljendusvahendeid on kriitilistes tekstides kasutatud ning milline on nende kujundite funktsioon.

Tänan oma juhendajat Mart Velskrit kannatlikkuse ja asjalike nõuannete eest ning oma peret ja sõpru, kes minusse uskusid ka siis, kui ma ise seda teha ei suutnud.

1. Kirjanduskriitika olemus

1.1. Kriitika olemus ja funktsioon

Rein Veidemann pakub välja kaks viisi, kuidas kirjanduskriitikat mõtestada.

Esimene võimalus on vaadelda kriitikat kui diskursust. Sellisel juhul toimib kriitika kahepoolse peeglina kirjanduse ja ühiskonna vahel. Kirjanduse poolt vaadates on kriitika kirjanduse enesepeegeldus. Ühiskonnale peegeldab kirjanduskriitika kehtivad väärtushinnanguid ja norme, mille kaudu kirjandusega suhestutakse. Nende normide ja väärtushinnangute muutumise jälgimine ajas on oluline ka kirjandusloo kontekstis, moodustades selle lahutamatu osa. (Veidemann 2000: 11–13)

Teine võimalus on vaadelda kriitikat kui meediumi ehk vahendajat. Kriitika mõtestab autori ja teose, kirjanduse ja lugeja ning kirjanduse ja elu vahekorda. Kirjanduskriitika kui meedium uurib kirjanduse kujundlikkust ning vahendab ühiskondlikke koode, mis on kujundi mõistmiseks vajalikud. Teisisõnu vahendab kriitika ideaali ja tegelikkust. Kriitikat kui meediumi on võimalik jagada kolmeks. Jäljendav kriitika on tegelikkusele kõige lähemal. Sellele on iseloomulik teose passiivne ümberjutustus ning objekti (st teose) keel. Laiendav kriitika täiendab tegelikkust. Ta rakendab teosele oma kontseptsiooni ning kasutab selleks enamasti vastava valdkonna keelt. Loova kriitika tulemuseks on harmooniline tekst, milles ühendatakse teos, selle taust ja kontseptsioon ühteks tervikuks, kasutades selleks nii objekti enda kui ka metakeelt. Loov kriitika on iseseisev, see tähendab on võimeline funktsioneerima ka ilma lähteteksti tundmata. (Samas: 46–48)

Mõlemast vaatepunktist vaadatuna on kriitika oma olemuselt polüloogiline (st on dialoogis nii kirjanduse kui ühiskonnaga) ja polüfooniline (st kannab endas nii kirjanduse, ühiskonna kui eri teooriate hääli). (Samas: 11–13)

Kirjanduskriitika peamised funktsioonid on väärtushoiakute vahendamine ja analüüsimine, teoste olemuse ja tausta avamine, kommenteerimine ja hindamine ning teoste lülitamine omavahelisse dialoogi. Teisisõnu teenib kirjanduskriitika harivat, kirjandust reguleerivat ning ka kultuurimälu vahendavat eesmärki. (Veidemann 2000: 13;24;40-41)

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kirjanduskriitika on valdkond, mis tegeleb kirjanduse mõtestamise, kirjanduse ja ühiskonna vahekorra seletamise ning kultuurimälu talletamisega.

1.2. Kirjanduskriitika ja kirjandusteadus

Rein Veidemann nimetab kirjanduskriitikat ühes kirjandusteoste olemasolu ning kirjandusprotsessiga üheks kirjandusteaduse eelduseks. Sünkroonilise kirjanduskriitika eesmärgiks on leida teostes dominandid vastavalt oma autonoomsetele esteetilistele tõekspidamistele. Kirjandusteadus teeb omakorda üldistusi, vaadeldes sünkroonilises kriitikas esitatud seisukohti ning võrreldes teose interpretatsiooni muutumisi ajas. (Veidemann 2000: 17)

Ent autonoomsed esteetilised tõekspidamised on selgelt subjektiivsed. Kuidas saab subjektiivsetest seisukohtadest teadus? Veidemann väidab, et kriitikale iseomase tekstide omavahelise suhtlemise kaudu avaldub kriitika tõesus. Ta toob oma väite tõestuseks Valmar Adamsi luulekogu retseptsiooni näite. Kriitikutel on küll palju erinevaid seisukohti ning erinevad subjektiivsed hinnangud, kuid siiski tuleb selles dialoogis esile ühisosa – olgu selleks siis kellegi teise esteetilise ideaali omaksvõtt või mõni muu ühise teguri mõju. Kirjandusteaduse ülesanne on nende seisukohtade analüüsi kaudu teha üldistusi nii luulekogu kui autori loomingu kohta tervikuna. Lühidalt öeldes on teose kirjandusteaduslik käsitlus seda terviklikum, mida rikkalikum on retseptsioon. (samas: 21–23)

Eri kriitikute seisukohtade analüüsimine ja nende põhjal üldistuste tegemine on ka selle bakalaureusetöö üheks metodoloogiliseks lähtepunktiks.

1.3. Kriitika poeetika

Arne Merilai järgi ilmneb keele poeetiline roll siis, kui tähelepanu pöördub sõnumi sisult selle vormile. Poeetilise rolli aktiveerudes kaotab sisu oma autonoomsuse. Teisisõnu hakkavad sisu ja vorm teineteist vastastikku mõjutama. Seega avaldub luuleteksti terviktähendus vaid siis, kui vaadelda koos nii sisu kui ka vormi. (Merilai 2007: 23;31)

Rakendades seda mõttekäiku kirjanduskriitikale, on kriitilise teksti mõistmiseks oluline analüüsida lisaks teksti sisule ka selle vormi ehk neid väljendusvahendeid, mida kriitik oma hinnangu andmiseks kasutab. Ka Veidemanni arvates tuleb kriitika poeetika uurimisel pöörata tähelepanu nii sisule kui vormile, sest mõned poeetilised kategooriad kuuluvad nii sisu kui vormi alla (Veidemann 2000: 90).

Kriitika poeetika uurimise teeb problemaatiliseks teoreetilise materjali vähesus. Kuigi Veidemann annab oma raamatus „Kriitikakunst“ põgusa ülevaate kriitika poeetika peajoontest,

pole eesti kriitikatraditsiooni kohta ilmunud ühtegi põhjalikku poeetika käsitlust. Ka Veidemann tõdeb, et kriitika uurimisel jääb poeetika enamasti tagaplaanile. Samuti pole kriitika poeetikal oma mõistestikku. Tema pakub lahendusena üldise või strukturaalse poeetika mõistestiku kasutamist (Veidemann 2000: 91). Kasutan bakalaureusetöö kolmandas peatükis just sellist lähenemist.

Kriitika poeetika tegeleb sagedamini subjektiveeriva kriitikaga (vrd objektiveeriva ehk teadusliku kriitikaga). Seda seetõttu, et objektiveeriv (st teaduslik) kriitika kaldub nii vormiliselt kui keeleliselt stereotüpiseeruma. Subjektiveerivas kriitikas peegeldub rohkem kriitiku isikupära ja seetõttu on ta lähemal kirjandusele endale. (samas: 92)

Peamised poeetilised kategooriad, mida Veidemann kirjanduskriitikas oluliseks peab on kompositsioon, aeg, vaatepunkt, kõne ja kujund.

1.3.1. Kompositsioon

Üks võimalus kriitilise teksti kompositsiooni kirjeldada on arutluse laadi kaudu. Induktiivse arutluslaadi puhul alustatakse üksiknähtuste, muljete või faktide nimetamise ja/või kirjeldamisest ning tehakse selle põhjal üldistavaid järeldusi. Deduktiivse arutluse käivitajaks on üldistus, otsus või laiema nähtuse kirjeldus, mille tõestuseks või konkretiseerimiseks tuuakse tekstist näiteid. (Veidemann 2000: 92–93)

Lisaks arutluslaadile mõjutab kompositsiooni ka arvustatava teose struktuur. Proosaarvustustes on tihti kesksel kohal aine analüüs. Samuti võib proosaarvustuste kompositsioonis näha arvustatava teose enda aegruumilise kulgemise peegeldust. Luulearvustused lähtuvad enamasti motiividest, lüürilise mina olemusest ja elutunnetusest. Kriitilise teksti kompositsioon võib olla ka arvustatavast teosest sõltumatu. Kriitik arendab arvustatavat teksti vabalt edasi ning asetab teose väärtused tekstivälisele taustale. Selline kriitikažanr on näiteks essee. Kompositsioonitüüp sissejuhatus-arendus-kokkuvõte on eriti levinud objektiveerivas kirjanduskriitikas. (Samas: lk 94–95)

1.3.2. Aeg

Ajakategooria on tihedalt seotud kompositsiooniga ning avaldub kriitilistes tekstides mitut moodi. Teksti eri osade asetus mõjutab nii teksti füüsilist ajalist kulgu, kui ka ajalist konteksti, kuhu teos paigutatakse. Kriitilised tekstid on enamasti kirjutatud oleviku vormis, mis tõttu

mõjuvad arvustus ja arvustatav tekst sünkroonsena. Olevikuline vorm on levinud ka diakroonilises kriitikas, kuid seal markeerib ta pigem teose ajaüleseid väärtusi. (Veidemann 2000: 95).

Veidemann jõuab aga probleemini, millisel määral ja kuidas peaks retsensioonis kirjanduse aeg ja kirjandusprotsess kajastuma. Siin tuleb mängu metaforiseerimine, mis aitab informatsiooni aja ja kirjandusprotsessi kohta tihendatult edasi anda ilma arvustuse füüsilist aega liigselt pikendamata. Samuti lisab metaforiseerimine tekstile isikupära. (Samas: 97)

Kriitiliste tekstide sõnalised ajaseosed avavad teksti konteksti, kuid leidub ka neid kriitilisi tekste, mis on täielikult keskendunud ainult tekstisisestele tasanditele ning on seetõttu ajast ja üldisest kirjandusprotsessist isoleeritud. Veidemann nimetab seda immanentseks kriitikaks. (Samas: 96)

1.3.3. Vaatepunkt

Kriitiku vaatepunkt tähendab laiemalt kriitiku mõttelist paiknemist kriitika objekti suhtes. Veidemann jagab kriitika tunnetusviisi järgi kolmeks.

Empiirilisele kriitikale on iseloomulik kogemuslikkus. Teost vaadeldakse kirjanduse enda tasandil ning empiirilisel kriitikal puudub oma väljendusvahendite süsteem. Empiirilises kriitikas on levinud autoriteksti rohke tsiteerimine ja parafraseerimine, teost ei taaslooda uuel tasandil. Domineerib muljepõhine hinnang (meeldib-ei meeldi, hea-halb). Empiirilised žanrid on notiits, repliik, paroodia ja referaat. Analüütiline kriitika läheneb teosele väljastpoolt. Kriitik vaatleb teksti ühest metatasandi vaatepunktist. See võib olla näiteks filoloogiline, ühiskondlik või lähtuda mõnest muust erialast. Analüütiline vaatepunkt on levinud retsensioonides ja artiklites. Sünteesivas kriitikas ühendatakse mitu erinevat vaatepunkti. Vaatepunktide vaheldumine aitab saada teosest terviklikumat pilti ning teha üldistusi. Eri vaatepunktide sünteesimine müütab sedalaadi kriitika ka keeleliselt ja kompositsiooniliselt mitmekesisemaks. (Veidemann 2000: 97–100)

Kitsamas tähenduses on vaatepunkt see, kuidas avaldub tekstis autorimina. Kriitik võib kõneleda mina-vormis, aga ka meie-vormis, aktiveerides sellega lugeja. Umbisikulises tegumoes kirjutatud kriitikas on autorimina varjatud. See on iseloomulik objektiveerivale kriitikale. Isikulist vaatepunkti võib kirjeldada ka kui seesmist, st kriitik paigutab end kirjeldatavasse teksti. Umbisikulise vaatepunkti korral lähenetakse teosele väljastpoolt. Kriitik

võib esindada ka rollilist vaatepunkti. Sellisel juhul markeerib kriitik kas mõnda raamatu tegelast (luule puhul lüürilist mina) või loob ise rolli, millest lähtub teose analüüs ja hinnang. (Samas: 101–102)

Lisaks võib vaatepunkti paigutada ka kitsas-lai ja sügav-pinnapealne skaalale. Laiuse all mõistetakse teose analüüsitava osa suurust. Sügavus väljendab konteksti ulatust, mida arvustus haarab. (Samas: 103)

1.3.4. Kriitiku keel ja kõne

Kriitikas on kõige levinum kirjeldav kõne. Selle eesmärk on teost tõlgendada, selle eri aspekte selgitada ning teha üldistusi. Tekst on arutlev ja sisaldab argumentide tõestuseks näiteid teosest. Samas kasutatakse ka dialoogi või polüloogi. Dialoogilises kriitikas on kriitikul kujuteldav vestluspartner, olgu selleks siis lugeja või autor. Ka avaliku kirjana vormistatud kriitika on dialoogiline. Polüloogilisus on iseloomulik rollilisele kriitikale. Subjektiveerivas kriitikas on levinud ka sisemonoloogiline kõne. Sellele on iseloomulik pihtimuslikkus ning enesele viitamine. (Veidemann 2000: 103–104)

Kriitiku kõnes võib eristada ka erinevaid stiililisi kihistusi, näiteks kirjeldust, pihtimust, üleskutset, eksegeesi (teose eri aspektide põhjalik lahtiseletamine) vms. Kriitilise teksti dominandiks nimetatakse komponenti või kihistust, mis allutab ülejäänud tekstiosad endale. Näiteks võib dominant olla nii kirjeldus, dialoog kui eksegees, kuid dominant võib ka puududa. Kõige selgemalt eristuvad stiililised kihistused pikemates tekstides, kus varieeruvus aitab vältida monotoonsust. (Samas: 104–105)

Kirjanduskriitika kui metakirjandus kasutab sellist metakeelt, milles segunevad nii humanitaarvaldkonna eri distsipliinide keeled, ilukirjanduse keel kui ka argikeel. Kriitika võib ka arvustatava teose keelt matkida. Kriitika keele ilukirjanduslikkus avaldub kujundi kasutamises. (Samas: 106)

1.3.5. Kujund kriitikas

Veidemann toob välja kriitika kujundilisuse probleemi, mis on seotud küsimusega, kuhu alla liigitub kriitika – on ta kunst või teadus? (Veidemann 2000: 110). Et kriitika määratlemine kunsti või teadusena ei ole selle bakalaureusetöö kontekstis relevantne, jätan kõrvale kujundi kohasuse küsimuse kriitikas ja lähtun faktist, et kujund *on*.

Veidemann defineerib kujundit kui „poeetilist tajumisüksust, millesse on koondunud paljude põlvede elutunnetus ja mõistelised üldistused; kujundi väärtus seisneb elunähtuste sõnalise väljendamise äärmises tihendatuses ja ühtaegu sõnastuse mitmetähenduslikkuses“ (Veidemann 2000: 106).

Erinevalt kirjandusest, kus kujundi olemasolu on tema olemuslik tunnus, toimib kujund kriitikas väljendusvahendina. Veidemann nimetab seda “emotsionaalseks argumendiks”, mida võidakse kasutada nii kriitiku lugemiselamuse rõhutamiseks, lugeja mõjutamiseks kui ka tundmatu näitlikustamiseks; samuti võib kujundit kasutada arvustatava kirjandusliku tegelikkuse mudeldamiseks ning selle kohta uute avastuste tegemiseks (samas: 107;114).

Kujundi ülekantud tähenduse vastasseis sõnasõnalise tähendusega tekitab võimendava efekti. Sõltuvalt kujundi alusest võib kriitika kujund võimendada teoses peegeldatud tegelikkust, teose väärtusi autorit või tema suhet teosega (samas: 115–116). Kujundi võimendavat efekti ilukirjanduses mainib ka Arne Merilai (Merilai 2007: 11).

Kokkuvõtlikult öeldes on kujundi peamine funktsioon võimendamine. Võimendust saab omakorda liigitada kaheks. Emotsionaalse võimenduse alla käib nii kriitiku enda lugemiselamuse väljendus kui lugeja emotsionaalne mõjutamine. Teadmusliku võimenduse alla kuulub kujundi abil näitlikustamine, mudeldamine ja uute avastuste tegemine.

Veidemann eristab nelja võimenduse astet. Esimene aste, nii-öelda nullaste, on epiteediline kriitika. Sellisel kriitikal on vahendav, mitte võimendav toime. Epiteediline kriitika interpreteerib teost kujundivabalt, ent tõstab siiski teost esile või rõhutab selle aspekte. Teine aste on retooriline võimendus. Selline võimendus võimendab kaudselt ka teose kujundit. Sellel astmel metaforiseeritakse autori hoiakut ja nägemisviisi ning teose ja tegelikkuse vahekordi. Kujund esineb tekstis juhuslikult ning täidab analüüsi täiendavat ja lugeja hoiakut kujundavat funktsiooni. Teisisõnu on retoorilisel võimendusel tähendusi avardav funktsioon. Kolmas aste on mudelvõimendus. Kui retooriline võimendus on avardav, siis mudelvõimendus tihendab avarad nähtused üheks kujundiks, mis juhib teose ülejäänud käsitlust. Võimenduse kõrgeimal astmel esineb kogu kriitiline tekst tervikkujundina. Puhta kujundi näide on kirjanduslik essee. (Samas: 117–119)

1.4. Hinnang

Hinnang on igasuguse kriitilise teksti olemuslik osis. Hinnangu enda olemust on aga keeruline avada mitmel põhjusel. Veidemann nimetab probleemkohtadena teoreetilise baasi nõrkust,

hinnangu mõiste paljutähenduslikkust ning asjaolu, et hinnang ühendab endas nii esteetikasiseseid kui ka esteetikaväliseid aspekte. (Veidemann 2000: 120)

Erinevate hinnangu definitsioonide põhjal teeb Veidemann järelduse, et hinnang on nii objekti väärtuse subjektiivse suhtumise väljendus, väärtuse kindlakstegemise viis kui ka väärtuse teadvustamine ja selle kohta arvamuse avaldamine. Kõigi kolme määratluse puhul on oluline teha vahet väärtuse ja hinnangu vahel. Väärtus esmane ja hinnang teisene. Objektiivse väärtuskäsitluse järgi on igal teosel oma objektiivne väärtus, relatiivse väärtuskäsitluse järgi on objektiivsest väärtusest olulisem subjekti suhe väärtusesse. Seevastu peab 1920. aastatel alguse saanud uuskriitika objekti väärtust teisejärguliseks ning tõstab esile hoopis interpretatsiooni. Veidemann püüab hinnangut kõige optimaalsemalt sõnastada nii: hinnang on esteetilise väärtuse elamuslik teadvustamine. (Samas: 120–123)

Sõltuvalt lugeja rollist – tavalugeja, kriitik või kirjandusteadlane – on ka hinnanguandmise protsess erinev. Hinnangu esimene, mitteverbaalne vorm, on teose valik. Ühe teose eelistamisega teistele tõstetakse ta juba teiste seast esile. Tavalugeja hinnang võib sellele astmele jäädagi, kuid võib lisanduda ka sõnaline hinnang. Kui tavalugeja omandab teosest selle, mis seal on, siis kriitik ja kirjandusteadlane püüavad näha teoses ka selle realiseerimata jäänud väärtusi. Lähilugemise puhul keskendutakse ainult tekstisisestele tasanditele. Tausthinnanguga on tegemist juhul, kui hinnangus lähtutakse tekstivälistest tasanditest. Samuti on erinev hinnangu suunatus. Lugeja lähtub teost hinnates iseendast, teisisõnu sõnastab ta iseenda jaoks oma suhtumise teosesse. Kriitiku ja kirjandusteadlase hinnang on ekstraktiivne ehk nad lähtuvad hinnangu andmisel teosest, selle eri aspektide koosmõjust ning on suunatud väljapoole – autorile, lugejale või laiemale üldsusele. (Samas: 125–128)

Kuigi hinnang on oma olemuselt subjektiivne, saab ka selle subjektiivsuse sees eristada isiklikkust ning objektile suunatust. Subjektiivsus omakorda asetub laiemasse konteksti, hõlmates endas ka sotsiaalsed ja ajastuomased hoiakud. Need lisavad hinnangule objektiivsust. (Samas: 125)

Teisisõnu öeldes on võib üksikhinnangute summa ning ühiskondlike väärtushoiakute põhjal teha objektiivseid üldistusi.

Hinnangu võib jagada nii hierarhiliseks kui dihhotoomseks. Hierarhilise mudeli järgi on teose valik hinnangu esimene aste, sellest kõrgemal on kontemplatsioon, millele järgneb ekstraktiivsus ja lõpuks analüüs. Samas võib hinnang olla ka dihhotoomne: hea-halb, ilus-inetu.

Kriitiku hinnangus on aga dihhotoomsed hinnangud juba üksikhinnangute abstraktsioonid. (Samas: 129–130)

Hinnangu andmise kriteeriumid on Rolf Yrlid liigitanud järgmiselt: väärtusevälised kriteeriumid, mille alla kuuluvad teose veenvus ning muud täpsustamata omadused, esteetilised väärtuskriteeriumid (ilu, algupärasus, kujundlikkus jne) ning esteetikavälised kriteeriumid (moraalsed, poliitilised, religioossed vms väärtused). (Yrlid 1973:62, viidatud Veidemann 2000:132 kaudu)

Veidemanni sõnul toimib hinnang, nagu kujundki, võimendusena (samas: 125). See tähendab, et juba teose valimisega ning seekaudu hindamisprotsessi lülitamisega tõstame me teda esile, teisisõnu võimendame. Seetõttu on võimalik käsitleda kujundit samuti hinnangu või hinnanguandmise vahendina. Sellest põhimõttest lähtun oma bakalaureusetöö kolmandas peatükis.

2. Sveta Grigorjeva luulekogude retseptsioon

Selles peatükis vastan uurimisküsimusele, millisena iseloomustab Sveta Grigorjeva luulet kaasaegne retseptsioon. Bakalaureusetöös analüüsin lähemalt 13 arvustust ja 2 luule aastaülevaadet. Neist 9 käsitlevad raamatut „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“, 4 „American Beautyt“ ning 2 „Frankensteini“. Oluline on märkida, et „Frankenstein“ ilmus 2023. aasta sügisel ning töö kirjutamise ajal (2024. aasta kevadel) on aktiivne retseptsioon veel pooleli.

Kõik analüüsitavad tekstid on ilmunud luulekogudega samas ajas (st „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ arvustused on ilmunud 2013–2014, „American Beauty“ arvustused 2018–2019, „Frankensteini“ arvustused enne 2024. aasta aprilli) ning avaldatud järgnevates väljaannetes: Eesti Ekspress, Looming, Müürileht, Postimees, Vikerkaar ja Värske Rõhk. Analüüsitavate tekstide leidmiseks kasutasin digitaalarhiivi Digar ning Google’i otsingumootorit.

2.1. Teemad

Eda Ahi iseloomustab Grigorjeva luule teemaderingi marginaalsuse ja stiihilisuse märksõnade abil. Marginaalsuse all peab silmas nii ühiskonna kui linnaruumi perifeeriat. „Stiihilisus väljendub kõnealuse kogu tekstides peatumatu loodusjõu avaldusena inimeseksolemises – allumatusena igasugusele kontrollile, ohjeldamatuse ja teatava ürgsusena.“ (Ahi 2014: 111)

Eda Ahi tõstab samuti esile hullumist, mis tema sõnul avaldub nii sisus kui vormis (Ahi 2014: 112–113). Lisaks hullumisele nimetab ta ka raevu ja ilu, mida toob esile ka Hasso Krull (Krull 2013). Eda Ahi meelest on aga need kõik inimeseksolemise eri tahud.

Raamatu „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ retseptsioonis tuuakse välja alkoholi ja ööeluga seotud teemasid (Ahi 2014; Vabat 2013; Erss 2014; Urgas 2014). Nii Martin Vabat kui Silvia Urgas seovad alkoholi temaatika noore luulega üldiselt. Vabat seob noore luulega ka hullutemaatika, kritiseerides hullumise romantiseerimist (Vabat 2013). Ka Jüri Kolk kritiseerib Grigorjeva luule temaatikat, heites sellele ette liigset korduvust (Kolk 2019: 404).

Samuti on debüütkogu retseptsioonis keskne rahvusliku identiteedi küsimus. Sveta Grigorjeva on pärit eesti-vene segaperest ning see teema on ka tema luules esindatud. Kuigi rahvuslikust identiteedist on juttu peaaegu kõigis arvustustes, jõuavad enamik kriitikuid lõpuks järelduseni, et rahvuslik identiteet ei ole kõige olulisem. Eda Ahi nimetab eestivene teemat raamatut ühendavaks elemendiks (Ahi 2014: 111–112). Kahe eestivene teemalise luuletuse paigutamist kogu algusesse peab ta kompositsioonivõtteks, mille eesmärk on luulekogu edasise tonaalsuse

häälestamine ning lugeja ootustega mängimine. Janar Ala siiski heidab ette „eksootilise Teise“ ekspluateerimist (Ala 2013). Andrei Hvostov nimetab Grigorjevat uut tüüpi eesti inimeseks (Hvostov 2013). Krull leiab, et identiteedist olulisem on lüürilise mina muutumise printsiip, mille üks väljendusvahend on rahvusliku identiteediga mängimine (Krull 2013). Karl-Sander Erss ja Mari Peegel leiavad hoopis, et kogus kujutatud rahvusidentiteet on pigem väline ja esindab rohkem eestivenelase meediakuvandit, kui sisemist tunnetust (Erss 2014; Peegel 2014). Silvia Urgas nendib noore vihase eestivenelanna stereotüübi paratamatust meestekesksel luulemaastikul (Urgas 2014). Siiski peab Urgas Grigorjeva luule taandamist rahvusküsimusele tema rängaks alahindamiseks.

Rõhutatakse ka Lasnamäe olulisust Grigorjeva loomingus. Näiteks Mari Peegel toob välja, et Grigorjeva positsioneerib end Lasnamäe kaudu getolaulikuks, kuid realiseerib seda positsiooni kultuurieliidi seas, mitte getos, mistõttu heidab ta Grigorjevale ette legitiimsuse puudumist (Peegel 2014). Silvia Urgas näeb Grigorjeva enese getolaulikuks nimetamist pigem eneseiroonilisena. Ta leiab, et Grigorjeva Lasnamäe ei ole geto ning argumenteerib, et paljudele noortele on magalarajoonid hoopis kodused ja turvatunde märk (Urgas 2014). Eda Ahi sõnul tõstetakse Lasnamäe Sveta Grigorjeva loomingus lausa pühapaiga staatusesse, kus sünnivad ebareaalsed ja ilmutuslikud olukorrad (Ahi 2014: 116). Lasnamäe olulisus retseptsioonis hiljem väheneb.

Grigorjeva luule retseptsioonis on läbivad märksõnad poliitilisus, ühiskonnakriitika ja Grigorjeva sotsiaalne närv, mida kohtab pea kõigis arvustustes. Andrei Hvostov nimetab luulekogu sotsiaalselt raevukaks (Hvostov 2013). Eda Ahi ütleb, et Grigorjeva tabab otse lugeja sotsiaalse närvi pihta ning puudutab ühiskonnas kõrvetavaid teemasid (Ahi 2014: 111). Laura Porovarti sõnul kajastab Grigorjeva olmereaalsust ilustamata (Porovart 2019). Saara Liis Jõeranna sõnul ei lase Grigorjeva sotsiaalne närv ka teistel probleeme ignoreerida (Jõerand 2024). Porovart toob välja ka loomeinimeste kehva ühiskondliku positsiooni teema „American Beautys“, kuid nendib, et Grigorjeva ei otsi sellega haletsust, vaid kannab kunstnikurolli uhkusega (Porovart 2019).

Grigorjeva tundlikku maailmakogemust on kõige rohkem käsitletud „Frankensteini“ arvustustes. Luulekogu peateemana toob Jõerand välja nõrkusega tugevuse vastu astumise. Teisisõnu käsitletakse raamatus samu ühiskonna valupunkte, kuid sellele lähenetakse senise sõjakuse asemel helluse kaudu. „Frankenstein“ loob oma teemaderingi kaudu turvalise ruumi, mida mainivad nii Jõerand kui Rünkla. (Jõerand 2024; Rünkla 2024)

Oluline teema nii Sveta Grigorjeva luules kui ka selle retseptsioonis on naiseks olemine, naiste roll ühiskonnas ja naiste õigused. Neid teemasid põimivad arvustustesse mitmed kriitikud (Kiisler 2019; Rünkla 2024). Peeter Sauteri meelest räägibki Grigorjeva luule just „[---] noorte naiste igapäevaelust tänases Tallinnas ja Eestis“ (Sauter 2014). Laura Porovarti meelest avaldub naiskogemus nii lapsepõlve meenutustes, üle võlli keeratud soostereotüüpide murdmises kui ka vastandumises teistele naistele (Porovart 2019).

Samuti tuuakse retseptsioonis olulise teemana välja lapsepõlv ning põlvkondlik kuulumine. Laura Porovart nimetab „American Beauty“ kesksete teemadena 90ndate ajastuolmet ning Grigorjeva põlvkonna naisi kujundanud kultuurilisi tegureid (Porovart 2019). Mari Peegel aga põlvkondadevahelist lõhet väärtushinnangutes, mille kaudu Grigorjeva omaealiste südameid võidab (Peegel 2014).

Läbiva teemana tuuakse välja ka kehalisust. Mari Peegeli meelest on Grigorjeva luules kehalisus nagu räppmuusikaski võimendatud ja romantikavaba (Peegel 2014). Keppimist mainivad ka nt Erss ja Urgas (Erss 2014; Urgas 2014). Porovart toob samuti välja üldiselt romantilise armastuse asemel olmelise läheduse (Porovart 2019). Kehalisus seondub ka tantsuga. Sellele juhib tähelepanu Liisi Rünkla, võrreldes „Frankensteini“ temaatiliselt ja poeetiliselt tantsulavastusega „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada“ (Rünkla 2024).

Mõnevõrra erandlikud, ent siiski tähelepanuväärsed on Eda Ahi tähelepanekud Grigorjeva debüütkogu maagiliste elementide osas. Grigorjeva kasutab intertekstuaalsuse tekitamiseks muinasjuttudest tuttavaid tegelasi ning numbrimaagiat. Lisaks muinasjutulisusele kasutab Grigorjeva sageli ka religioosseid sümboleid nagu jumal, Jeesus, kuradid ja inglid ning kirjeldab ilmutuslikke olukordi. (Ahi 2014: 115–116)

Arvustustest selgub, et Sveta Grigorjeva luule peateemad on ühiskonnakriitilised ning seotud nõrgemate hääle kuuldavaks tegemisega. Oluline on side identiteedi, kodukoha ja lapsepõlvega, samuti soo, seksuaalsuse ja kehaga.

2.2. Lüüriline mina ja autorimina

Mitmed kriitikud kirjeldavad Sveta Grigorjeva luulemina muutliku ning vastuolulisena. Hasso Krulli meelest mängib lüüriline mina lakkamatult maskidega ning leiab, et muutlikkuse printsiip ise on olulisem kui püüded lüürilise mina identiteeti määratleda (Krull 2013). Saara Liis Jõerand nimetab luulemina konstandina ühtelangevust autori elulooliste faktidega. Tema

sõnul tuleneb Grigorjeva luule üldistusjõud sellest, et luulemina presenteerib end kui mingi abstraktse nähtuse üht konkreetset ilmingut, võimaldades oma nime ja näo kaudu neid nähtuseid lähemalt vaadelda (Jõerand 2024). Seda toob välja ka Martin Vabat, öeldes et Grigorjeva asetab end samaaegselt nii vaatleja kui vaadeldava kingadesse (Vabat 2013). Kui Krull ja Jõerand näevad eri luuletuste minasid ühe mina eri variantidena, siis Eda Ahi meelest markeerivad need erinevaid tegelasi (Ahi 2014: 114).

Suur osa Sveta Grigorjeva retseptsioonist tegeleb lüürilise mina autobiograafilisuse küsimusega. Kõige radikaalsemalt väljendab seda seisukohta Elli Soolo „American Beauty“ arvustuses. Tema sõnul on Sveta Grigorjeva „rõhutatult ja pärisnimelisuseni autobiograafiliselt“ luulekogus kohal ning autori ja luulemina lahus hoidmine tähendaks „vägagi tõenäoliselt ka autori taotlusele vastutöötamist“ ning sellisel juhul ei oleks võimalik neid luuletusi üldse analüüsida. Oma väite tõestuseks viitab ta Grigorjeva luuletusele, mis räägib „Jüri Üdi klubist“ ning Sveta Grigorjeva kirjutatud arvustusele, kus ta nimetab ühe Kelly Turgi luuletuse prototüübina Mihkel Kunnust, kuigi luuletuse autor ise kedagi nimeliselt ei maini (Grigorjeva 2018: 25, Grigorjeva 2015). (Soolo 2018)

Vilja Kiisler argumenteerib vastu, et Grigorjeva teeb minavormis kirjutades end meelega reaalse isiku kaudu rünnatavaks, kuid seal on ka kavatsematut haprust ja haavatavust (Kiisler 2019). Ta ironiseerib lüürilise mina, autorimina ja reaalse isiku samastamise üle, luues hüpoteetilise olukorra, kus kirjandusteadlased hakkaksid analüüsima üht Grigorjeva luuletust kui dokumenti: „[---]; mõelda vaid, mismoodi käsitleksid Grigorjevat need end akadeemiliseks pidavad kirjandusuurijad, kes otsivad luulest elamuslikku sisu, sest usuvad, et tekstid sünnivad elulistest sündmustest, reaalsetest suhetest [---]; nad looksid adekvaatse ja tõese nimekirja neist kirjanduskriitikat kirjutanutest, kellel Grigorjeva on päriselt imenud [---] – ja lükka seda siis pärast ümber; [---]“ (samas). Saara Liis Jõerand võrdleb Sveta Grigorjeva luulemina konstrueerimist müüdiloomega. Autori ja luulemina osaline kokkulangevus lisab tekstidele veenvust, nende eraldiseisvuse rõhutamine annab luuleminale vabadust (Jõerand 2024).

Karl-Sander Ersi sõnul ei mõju luulemina väljamõeldud tegelasena, vaid vahetu ning eneseiroonilisena (Erss 2014). Siiski seab ta kahtluse alla, kui palju saab autori reaalset isikut lüürilise minaga samastada. Nii Erss kui Martin Vabat toovad välja, et lüüriline mina võimaldab endaga samastuda (Erss 2014; Vabat 2013). Kaudsemalt teevad seda ka Vilja Kiisler ja Liisi Rünkla, samastades enda kriitikumina vastavalt „American Beauty“ ja „Frankensteini“ luuleminaga (Kiisler 2019; Rünkla 2024). Saara Liis Jõerand end luuleminaga ei samasta, kuid

paigutab end Sveta Grigorjevaga samasse väärtusruumi; samas ütleb ta et „Frankensteini“ luulemina on nii avar, et tema sisse mahuvad ära kõik. (Jõerand 2024).

Karl-Sander Erss kirjeldab lüürilist mina kui intensiivsete tunnetega post-indigolast (Erss 2014). Tunnete intensiivsust toob esile ka Martin Vabat (Vabat 2013). Luulemina lapselikku maailmapilti mainib lisaks Ersile ka Porovart (Porovart 2019). Nii Erss kui Vabat juhivad tähelepanu ka luulemina enesehävituslikele kalduvustele (Erss 2014; Vabat 2013).

Kui osa kriitikuid peab Grigorjevat esikkogu pealkirja tõttu agressiivseks luuletajaks, siis teised kriitikud on hoopis vastupidisel arvamusel, kasutades helguse, soojuse ja vabaduse märksõnu. Näiteks Vilja Kiisler usub, et Grigorjeva luule sünnib vabadusest ja rõõmust, vastandudes kurbusele ja kurjusele: „[---], Grigorjeva looming ja ta ise saab nende meelest ainult ohtlik olla, sest kurjad ei naera ja nad ei tea, mis on loomise rõõm.” (Kiisler 2019). Eriliselt rõhutatakse vabadust ja hellust „Frankensteini“ arvustustes (Jõerand 2024; Rünkla 2024). See-eest leiab Martin Vabat esikkogu arvustades, et autori enesetsensuur ei lase sellel soojusel ja tundlikkusel esile tõusta (Vabat 2013).

Hasso Krull leiab, et Sveta Grigorjeva isikus pole midagi kardetavat, vaid ta on lausa rõhutatult tavapärane (Krull 2013). Vilja Kiisleri silmis muudab Sveta Grigorjeva sümpaatseks tema teisesus (Kiisler 2019). Ta toob välja omadusi, mis muudavad ta ühiskondlikult „ohtlikuks“ – Ta on dissident, naine, venelane, tantsija ja laia silmaringiga. „Niisiis, Grigorjeval ei ole mitte ühtegi omadust, mis riigile ja ühiskonnale sobiks, kõik temas ja ta luules on ühiskonna ja riigi silmis vale ja võõrik, igavesti väljapoole määratud – ja just see teeb ta nii tohutumalt sümpaatseks.“ (samas).

Niisiis on Sveta Grigorjeva lüüriline mina vastuoluline. Ta on tugevalt autobiograafiline, eneseirooniline, tundlik ja muutlik. Grigorjeva kasutab oma luulemina abstraktsete nähtuste konkretiseerimiseks, markeerides ennekõike ühiskonna silmis „teiseseid“ omadusi. Mitmed kriitikud peavad luulemina tugevuseks seda, et temaga on võimalik samastuda.

2.3. Poeetika

2.3.1. Vorm

Sveta Grigorjeva luule retseptsioonis kohtab kõige rohkem vastakaid arvamusi vormi osas. Kiidetakse Grigorjeva värsistuse kaasaegsust ja voolavust (Ahi 2014: 111; Peegel 2014); samuti vahetust ja pihtimuslikkust (Erss 2014; Vabat 2013). Poleemikat on põhjustanud ka Grigorjeva enteri kasutamise küsimus. Nii Laura Porovart kui ka Eda Ahi tõstavad esile

pikkade ja lühikeste värsiridade vaheldumist (Porovart 2019; Ahi 2014). Ahi meelest võimendab selline vorm luuletuste sisulisi meeleolumuutusi, tekitades hullumise õhkkonna (Ahi 2014: 113). Karl-Sander Erss peab seda ühes roppuste, sõnade kokkukirjutamise ning läbiva suurtähekasutusega kaasaegse noore luule tunnuseks: „Sveta luuletused on kirjutatud nii, nagu praegu üks noor ja vihane autor (leheküljel 82 palub küll end nii mitte kutsuda) kirjutama peab: [---]“ (Erss 2014). Hasso Krull rõhutab oma arvustuses vastusena Mihkel Kunnuse Sirbi artiklile kaasaegse luule žanrilist mitmekesisust, mistõttu ei ole mõtet paigutada luulet mingisugusele rohkem või vähem luulelisuse skaalale (Krull 2013). Ka Mari Peegel tõdeb, et enteri-vaidlus on mõttetu, sest selleteemalised arutelud on juba ammu ära peetud. Sveta Grigorjeva luules on enter vaid viis näidata üles ükskõiksust formaadi suhtes ja rõhutada Grigorjeva luule kaasaegsust ja liberaalsust (Peegel 2014).

Osa kriitikuid arvavad, et Grigorjeva ei pööra vormile üldse tähelepanu (Ala 2013; Sauter 2014; Vabat 2013). Martin Vabat näeb küll positiivsena, et Grigorjeva luules pole „väsitavaid vormimänge ega tehtud kõrgesteetilisust“, kuid siiski heidab osadele tekstidele ette liigset proosalisust (Vabat 2013). Ka Janar Ala toob ilmestava näitena välja luuletuse „Musta pori näkku“, mida nimetab küll võimsaks tekstis, kuid peab seda pigem dokumentaalseks proosatekstiks, „mille puhul ei ole kindel, kas see just luuletusena peab saama vormistatud“ (Ala 2013). Ka Jüri Kolki meelest jääb Grigorjeva luule kohati „laperdavaks ja laisaks“ (Kolk 2019: 404). Täiesti vastupidisel arvamusel on Vilja Kiisler, kelle meelest on Grigorjeva värsistus peaaegu eksimatu: „[---] miski pole niisama või juhuslikult, need tekstid on loodud teadveloleku ja keskendumise seisundis, mitte niisama torust tulnud, neid on pärast valmimist ja raamatusse valides vaadatud kõrvalt, isegi kriitiku pilguga, karmiltki [---].“ (Kiisler 2019).

Kui Vabat, Ala ja Sauter kasutavad proosalisust kui märksõna ennekõike negatiivses tähenduses, st sellega markeeritakse mitteluulelisi või madalama kunstilise väärtusega tekste, siis Grigorjeva luule proosalisust saab mõista ka teisiti, narratiivsuse kaudu. Eda Ahi rõhutab oma arvustuse vältel mitmes kohas, et Sveta Grigorjeva luuletused jutustavad lugusid: „Need lood, mida Grigorjeva jutustab, toimuvad siin ja praegu, kõrvaltoas või naabermajas.“ (Ahi 2014: 114). Seda toob esile ka Karl-Sander Erss: „Uskuda neid või mitte, tunduvad autori lood siiski üsna vahetud [---].“ (Erss 2014).

Kõige põhjalikumalt on Sveta Grigorjeva poeetikat käsitlenud Hasso Krull, nimetades peamiste võtetena, mida Grigorjeva kasutab, litootest intertekstuaalsust ja antikliimaksit, luues sellega iroonilised ja polüfoonilised tekstid. Ta sõnastab Grigorjeva luulemeetodi nõnda: „Öelda lakkamatult vähemalt, mõeldes palju rohkemat; väljendada jaatust aina ümberpööratud

eitusega; tõsta järk-järgult pinget, tihti klassikalise anafoori või epifoori abil, et kõrgenenud ootuste horisont siis järsult ja kategooriliselt alla lasta“. (Krull 2013)

Eituse kaudu jaatuse väljendamist toovad esile ka teised kriitikud (Porovart 2019; Peegel 2014).

Nii Ahi, Porovart kui Krull toovad välja intertekstuaalsuse polüfoonia ja iroonia tekitamise võttena (Ahi 2014; Porovart 2019; Krull 2013). Ahi sõnul täidab seda eesmärki „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ luuletustes muinasjutulisus, st nii muinasjututegelastele viitamine, muinasjuttudele omane keel kui ka numbrimaagia (Ahi 2014: 114–115). Porovart lisab sellele „American Beautys“ laulukatked (Porovart 2019). Siiski ei ole Ahi meelest Grigorjeva läbini irooniline, vaid moodustab siirusega harmoonilise terviku (Ahi 2014: 113).

Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et Sveta Grigorjeva vormi osas lähevad kriitikute arvamused lahku. Mõned kriitikud peavad teda väga vormiteadlikuks, teised jällegi heidavad ette vormi nõrkust. Oluline märksõna on proosalisus, mida kasutatakse nii positiivses kui negatiivses tähenduses. Levinud võtted Grigorjeva luules on litootes, antikliimaks, iroonia ja intertekstuaalsus.

2.3.2. Keel

Vastakaid arvamusi kohtab ka Sveta Grigorjeva keelekasutuse osas. Silvia Urgas nimetab Grigorjeva keelt lihtsasti loetavaks, ent siiski meisterlikuks (Urgas 2014). Nii Vilja Kiisler kui ka Andrei Hvostov kiidavad Grigorjeva väljendustäpsust ning oskust anda ühe luuletusega edasi mõtet, mille lahti kirjutamiseks kulub neil ajakirjanikena terve artikkel (Kiisler 2019; Hvostov 2013). Neile vastanduvad Jüri Kolk ja Martin Vabat, kes heidavad ette osade poeetiliste väljendite ebaselgust (Kolk 2019: 404; Vabat 2013). Vabat küll kiidab Grigorjeva vahetust ja ausust, „aga luuleks üleneb see ainult tundliku keele abil“, mida rikub vulgaarne keelekasutus (Vabat 2013). Tema arvates kombib Grigorjeva roppustega piire. Laura Porovart ja Hasso Krull näevad selles provokatsiooni. Krull arvab, et mõni fraas on kirja pandud ainult selleks, et „rikkuda mahedat meeleolu ja tekitada vastuseta küsimusi“ (Krull 2013). Samuti nimetab ta eri keelte, allkeelte ja keeleregistrite segamist iroonia ja mitmehäälsuse tekitamise vahendiks. Porovart kiidab üht keelemängulist hetke, kuid tõdeb, et keelemängud ei ole autori taotlus: „Luulekogu poeetika ei seisne niivõrd keelelistes mängudes kui olmerealistliku poeesia täpses ja kartmatus käsitluses.“ (Porovart 2019).

Niisiis on Sveta Grigorjeva keel lihtne, ent täpne segu erinevatest keeleregistritest ja allkeeltest. Mõned kriitikud heidavad ette roppuste liigset kasutamist, teised näevad selles provokatsiooni.

2.4. Pealkiri

Märkimisväärne osa Sveta Grigorjeva luule retseptsioonist püüab lahti mõtestada luulekogude pealkirju, seda eriti debüütkogu puhul. „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ pealkiri on tuletatud Edward Albee näidendi „Kes kardab Virginia Woolfi?“ pealkirjast, mis on omakorda lastelaulu „Who's afraid of the big bad wolf?“ tuletis. Sama assotsiatsioonide võrgustiku kaudu läheneb luulekogule Andrei Hvostov, järeldades näidendi temaatikast lähtudes („Albee näidend on inimestest, abielus olevatest suurtest inimestest, kellel on ometigi raskusi täiskasvanuks saamisega"), et ka Sveta Grigorjeva ei taha suureks saada (Hvostov 2013). Janar Ala arvab, et väljakutsuva pealkirja kaudu positsioneerib Grigorjeva ennast agressiivse luuletajana (Ala 2013). Mari Peegel, Hasso Krull ja Silvia Urgas seavad pealkirjas esitatud retoorilise küsimuse kahtluse alla. Krulli meelest võib kuskil „tõepoolest olla keegi, kes Sveta Grigorjevat kardab – või täpsemalt, keegi, kes kardab tema luuletusi“, kuid ei pea tema isikut kuidagi kardetavaks (Krull 2013). Peegel nimetab Grigorjevat lausa kirjandusringkonna uueks *darling*iks (Peegel 2014).

„American Beauty“ on oma pealkirja saanud Sam Mendese samanimelise filmi (eesti keeles „Tabamata ilu“) järgi. Elli Soolo seob omavahel Sveta Grigorjeva luulekogu, Mendese filmis peaosa täitnud Kevin Spacey „tühistamise“ ning Eduard Vilde näidendi „Tabamata ime“, nähes nende ühisosana kunstniku eraelu ja loomingu lahutamatust (Soolo 2018). Laura Porovart läheneb pealkirjale hoopis sisu kaudu, nimetades pealkirja ja sisu dissonantsi teose selgrooks (Porovart 2019).

Ka „Frankenstein“ laenab oma pealkirja juba eksisteerivalt kirjandusteoselt, kuid üheski siin töös käsitletud arvustuses luulekogu pealkirja tähenduslikkust eraldi välja toodud ei ole.

2.5. Raamatu kujundus

„Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ sai ilmudes tähelepanu oma kujunduse tõttu, jõudes ka 2013. aasta 25 kauneima raamatu hulka (Need on…). Raamatu sisu on käsitsi köidetud vanadelt raamatutelt rebitud kaante vahele. Kujundust on kiidetud ka retseptsioonis. Näiteks Martin Vabat kiidab rohelist mõtteviisi ning lihtsust ja toob tugevusena esile köite kvaliteedi (Vabat

2013). Peeter Sauter nimetab raamatu vormistust radikaalseks (Sauter 2014). Hasso Krull on tabanud raamatu sisu ja välimuse kooskõla: „Narmendav, hatune, rebitud pinnaga kaanepapp; katmata, liimine, lahtiste niidiotstega raamatuselg. Katkikäristatud esikaanel kumendab mingi kujutis: joonistus, muster, nägu, maakaart, kuskilt ära näpatud faktuur… [---] see raamat on seest veel narmendavam, liimisem, katmatum [---].” (Krull 2013).

2.6. Võrdlused

Martin Vabat võrdleb „Kes kardab Sveta Grigorjevat“ Triin Tasuja debüütkogu „Provintsiluulega“, mida ta nimetab üheks parimaks debüüdiks, mida ta on lugenud. Kahe kogu ühisosana nimetab ta „väekat ausust“, kuid peab Triin Tasuja luulet selgemaks ja soojemaks kui Grigorjevat (Vabat 2013). Peeter Sauter kõrvutab 2013. aasta luuleülevaates Grigorjeva kaasdebütandi Liina Tammistega. Nende luule ühisosana nimetab ta teemade ringi (Sauter 2014).

„Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ retseptsioonis on oluline osa võrdlusel Charles Bukowskiga. Grigorjeva mainib Bukowskit nimeliselt luuletustes. Sarnasusi leitakse nii proosat meenutava vormi kui luules käsitletavate teemade ringi poolest (Ala 2013; Erss 2014). Karl-Sander Erss ütleb, et võrdlus Bukowskiga on kohane vaid selleks, et Grigorjeva luule „kuhugi paigutada“ (Erss 2014). Silvia Urgas aga peab „bukowski-obsessiooni“ tüüpiliseks noore autori komistuskiviks (Urgas 2014).

Eda Ahi seob Grigorjeva luule hoopis maagilise realismiga. Tema sõnul kujutavad Grigorjeva tekstid küll reaalsust, kuid ta teeb seda „koos selgelt tajutava ebareaalsuse, maagilisuse ja isegi muinasjutulisusega“ (Ahi 2014: 114). Ta võrdleb Grigorjeva luulet temaatiliselt Mihhail Bulgakovi ja tema romaani „Meister ja Margaritaga“, tuues nende ühisosana välja kuratlikkuse, uhkuse, julguse ja hulluse (samas: 116).

Elli Soolo peab Jürgen Rooste võrdlust, kus ta kõrvutab Sveta Grigorjeva (:)kivisildnikuga, tabavaks (Soolo 2018). Sarnasus (:)kivisildnikuga on mõlema luuletaja „maanilisuseni ulatuv veendumus oma tähtsuses ja mõjukuses“. Oma väite tõestuseks toob ta sellesama luuletuse, mille järgi on osa, kus tema osales, „kogu saatesarja representatiivseim tuum ja keskmine nimi“ ning artikli ERR-i kultuuriportaalis kultuurkapitali aastapreemia nominentide seast väljajäämise kohta (Luuletaja Sveta Grigorjeva…). Vilja Kiisler alustab enda arvustust „American Beautyle“ aga resoluutselt: „Ei, Sveta Grigorjeva ei ole järgmine (:)kivisildnik“ (Kiisler 2019).

Sveta Grigorjeva luulet seotakse subkultuuriliselt punkluulega. Punki mainib Grigorjeva oma luules ka ise. Sellest samast luuletusest haarab kinni Martin Vabat (Vabat 2013). Janar Ala kõrvutab Sveta Grigorjeva 1990. aastate alguse Riot Grrrl liikumisega Ameerikas (Ala 2013). Mari Peegel aga leiab, et Grigorjeva luulerütmil ja võimendatud ning romantikavabal kehalisusel on rohkem ühist räppmuusikaga (Peegel 2014).

Liisi Rünkla võrdleb „Frankensteini“ Grigorjeva tantsulavastusega „Tantsud, mille saatel uinuda, unistada, puhata ja vastupanu osutada“. Mõlemas teoses astutakse maailma ebaõiglusele vastu helluse ja hoolimise kaudu. (Rünkla 2024)

2.7. Naisluule

Sveta Grigorjeva tekitas (ühes teiste oma kaasaegsete naisautoritega) tugeva poleemika naisluule küsimuse üle. Refereerin mõnda kontekstuaalset pidepunkti, mis on selle diskursuse mõistmiseks olulised.

„Jüri Üdi klubi“ oli saade ETV2 eetris aastatel 2010-2014. Saates arutleti kultuurimaastikul oluliste teemade, muu hulgas kirjanduse üle. 4. novembril 2013 eetrisse läinud saade kandis alapealkirja „Lihtsalt luule või noorte naiste luule?“ ning selles osalesid Sveta Grigorjeva, Carolina Pihelgas, Jürgen Rooste, Mihkel Kunnus, Kaupo Meiel, Kätlin Kaldmaa ning Birk Rohelend. Saates käsitleti Grigorjeva debüütkogu „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ ning mitmete tema põlvkonna (nais)autorite luulet. Saade vallandas laiema diskussiooni nii naisluule kui üldisemalt uuema luule üle. (Lihtsalt luule või …)

14.11.2013 ilmusid Sirbis Mihkel Kunnuse ja Jürgen Rooste artiklid, mis mõlemad laiendasid „Jüri Üdi klubi“ saates käsitletud teemat.

Jürgen Rooste visandab artiklis „Noored vihased naised“ naisluule tunnusjooned. See on nullindate keskpaigas alguse saanud naisautorite luule, milles on kesksel kohal naise sotsiaalne roll tänapäeva Eestis. Võimalike kirjanduslike eeskujudena mainitakse Elo Viidingu luulet ning Peeter Sauteri proosat, samas toob välja, et see ei toetu niivõrd varasemale luuletraditsioonile, kuivõrd peegeldab reaalsust, ajastuolmet, tänavakeelt. Luulekeele ja -laadi ebakõla noore naise ühiskondliku kuvandiga mõjub kirjandusavalikkusele ärritavalt. Rooste viitab sellele iroonilise kommentaariga: „ise ilus tüdruk ja vaata, kuidas kirjutab“ (samas). Samuti toob ärrituse ühe põhjusena välja selle, et see peegeldab tegelikkust, millele me otsa vaadata ei taha. Sveta Grigorjeva luulekogu ilmumist nimetab ta luulesündmuseks, mille mõju jääb veel kauaks kestma. (Rooste 2013)

Mihkel Kunnus kritiseerib oma artiklis „Enter riimis rindade vahel. Paar tähelepanekut värskema luule asjus“ uuemat luulet. Ta väidab, et kui varasemalt on luule olnud lauseülene, siis kaasaegne luule jääb pidama lause-eelsel tasandil. Teisisõnu muudaks keeletoimetamine lauseülese teksti tõlgendusvõimalusi vaesemaks, samas kui lause-eelse teksti täislauseteks vormistamisel jääks tähendus muutumatuks. Oma argumendi tõestuseks toob ta näitena Sveta Grigorjeva luuletuse „Musta pori näkku“ keeletoimetatud versiooni, kus on värsid ühele reale toodud ning lisatud kirjavahemärgid. „Jüri Üdi klubi“ saates ütles ta selle luuletuse kohta, et tegemist on lihtsakoelise lause-eelses vormis minajutustusega. Kunnus kasutab sedalaadi luule kohta saates kõlanud terminit *naisluule*. Nende tekstide tõlgendamisel on oluline autorifunktsioon ehk autori isik ning tema kuvand avalikkuse ees, sh autori sugu. Teise äärmuse ehk *meesluule* esindajana toob Kunnus välja Martin Plaseri, kes on saanud rohkelt tähelepanu oma elulooliste faktide ning välimuse tõttu, kuid kelle looming on kunstiliselt nõrk. Nii nais- kui meesluuletajate (kuigi Kunnus peab neid termineid problemaatilisteks, sest kirjandus on oma olemuselt sooneutraalne) tekstide väärtus seisneb omaeluloolisuses ning nad ei ole käsitletavad autonoomsete kunstiteostena. Vastupidiste näidetena nimetab ta Carolina Pihelgast ja Maarja Pärtnat, kelle luuletuste tõlgendamisel ei mängi autori sugu mingit rolli. (Kunnus 2013)

Hasso Krull ütleb oma arvustuses, et soospetsiifilised arutelud luules ei ole midagi uut, vaid tuttavad juba Siuru ajast: „Kui luule tekitab poleemikat, siis võib kahtlustada, et kuskilt on ilmunud midagi uut: uus keelepruuk, uus nägemine, uus suhe ümbruse või enesega. Kui poleemika fookusesse satub “naisluule”, siis võib kahtlustada, et tähelepanu on uudsuselt hälbinud: selle asemel arutatakse nüüd soolise identiteedi küsimusi, kaevatakse välja eelarvamusi, pillutakse galantsusi või õhutatakse misogüünilist meeleolu.“ (Krull 2013)

Kunnuse väitele, et naisluules on keskne autorifunktsioon vastab Krull, et sellisel juhul peaks autor kõigepealt jõudma meedia huviorbiiti välimuse või erutavate sootunnuste kaudu. Sellisel juhul oleneks aga luule ja mitteluule piir imagoloogiast. Krull pakub ummikseisu lahendusena välja autori meediakuvandi ja autobiograafiliste elementide eristamise tekstis. „Autor võib meedias silma paista ka siis, kui tema tekst on täiesti impersonaalne, ja tema isik võib varju jääda hoolimata isikliku kogemuse tulvast tema tekstides.“ (Krull 2013)

Mari Peegel ei pea Sveta Grigorjeva luuletusi üldse soospetsiifiliseks ning leiab, et asendades sõna „tüdruk“ sõnaga „poiss“ ei muutuks luuletuste sisu. (Peegel 2014)

Karl-Sander Erss alustab oma arvustust Grigorjeva debüütkogule negatiivse eelarvamusega noorte naisluuletajate suhtes. Arvustuse jooksul selgub, et Grigorjevat naisluuletajatega ta siiski ei seosta. Ta tunneb lüürilises minas ennast ära. Väidab lausa, et „Sveta tahab kirjutada nagu meesluuletaja […]“, viidates sellega luuletusele, kus lüüriline mina unistab kurbade meeste luulet lugedes, et temagi kirjutaks nii kurvalt („õhtuti loen nuttes kurbade meeste luulet / unistan / et minagi / kirjutaks kord / nii kurvalt“ (Grigorjeva 2013: 29)) . Ka arvustuse viimases lõigus küsib ta Grigorjeva tulevikku pilku suunates: „Kas tunne ja stiil muutuvad naiselikumaks, peenemaks või jätkab ta sama pungilt?“ Selle kaudu vastandab ta „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ stilistiliselt ja tunnetuslikult naisluulele. (Erss 2014)

Vilja Kiisler ironiseerib oma arvustuses naisluule üle: „Grigorjeva on pahaks pannud, et teda on vahel pandud ühte kaanonisse Kareva, Koidula ja Soometsaga – aga mu meelest pole see nii halb, kui võib paista, sest luulet tasub võrrelda ju ainult luulega, miks peaks tingimata võrdlema meesluulega, eks ole.”. Kui senises diskursuses on naisluulet peetud mingiks teiseseks, alamaks kategooriaks luule kõrval, siis Kiisler pöörab selle ümber. Ta ülendab naisluule luuleks ning toob selle kõrvale võrdluseks meesluule kui alama kategooria, rõhutamaks soolise lahterduse absurdsust. (Kiisler 2019)

2.8. Ühiskondlik mõju

Et ühiskonnakriitika on Sveta Grigorjeva luules keskne, lahatakse mitmes arvustuses ka tema luule ühiskondlikku mõju. Silvia Urgas peab „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ ajakapslisse pakkimise vääriliseks Eesti elu mitmekülgse, vaimuka ja valusa kajastuse tõttu (Urgas 2014). Mari Peegel aga arvab, et debüütkogu on küll kiirel tarbimisele efektne, ent nõrga järelmõjuga (Peegel 2014).

„American Beauty“ retseptsiooni mõistmiseks on oluline teada teose ilmumise konteksti. See ilmus 2018. aastal. Seda aega iseloomustab taas üles kerkinud debatt kooseluseaduse üle, arutelu naiste õiguste (sh abordi) ja iibe üle ning konservatiivsete arvamusliidrite tõus. Kõik see kulmineerus 2019. aasta riigikogu valimistega. Kuigi valimised võitis Reformierakond, moodustasid valitsuse Keskerakond, Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (EKRE) ja Isamaa. Nii Jüri Kolk kui ka Vilja Kiisler peavad mõlemad Sveta Grigorjeva ühiskondlikku mõju tugevamaks konservatiivsetest arvamusliidritest (Kiisler 2019; Kolk 2019: 404).

Eda Ahi ja Saara Liis Jõerand nimetavad vastavalt „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ ja „Frankensteini“ suurimaks tugevuseks just nende ühiskondlikku mõju (Ahi 2014: 116; Jõerand

2024). „„Frankenstein“ pole hea luulekogu mitte sellepärast, et on poliitiline, vaid poliitilisuse on teinud võimalikuks just selle kirjanduslik kvaliteet.“ (Jõerand 2024)

2.9. Eelhäälestus ja tulevikuootused

On märkimisväärne kuidas sõnastavad Martin Vabat ja Karl-Sander Erss oma eelhäälestuse Sveta Grigorjeva esikkogu suhtes. Erss väljendab ettevaatlikkust: „Mina suhtun (noorte) naisluuletajate teostesse umbusuga – kardan, et teos mind kurnab, tekitab liiga palju seletamatut süütunnet, on tarbetult keeruline, nii naisekeskne, et jääb minust võimatult kaugeks või heidab liiga palju asju ette.“ (Erss 2014). Martin Vabat loeb küll regulaarselt nooremate autorite luulet, kuid ei suuda sellega suhestuda ning läheneb ka Grigorjevale alguses sellise eelhäälestusega (Vabat 2013).

Kriitikute tulevikuootuste sõnastamine on eriti iseloomulik debüütkogude arvustustele. Silvia Urgas peab autori tuleviku küsimust põnevamakski kui debüütkogu ennast ning usub, et Grigorjeva ei kao kirjanduselust nii pea kuhugi (Urgas 2014). Karl-Sander Erss tunneb huvi edasiste sammude vastu: „Kas tunne ja stiil muutuvad naiselikumaks, peenemaks või jätkab ta sama pungilt?“ (Erss 2014). Ka Martin Vabat ootab, et Grigorjeva luule muutub tulevikus helgemaks (Vabat 2013).

„American Beauty“ arvustuses ennustab Vilja Kiisler sellist tulevikku: „[---] kujutage ette Grigorjevat, kes hakkab sõnastama olemist, olemasolemist ja inimene olemist – see saab olema tõeline mõtlemise ülesanne, mille lahendamine on jõukohane vähestele; kui Grigorjeva pauer minast välja pääseb, sünnib Eesti luulesse midagi, mida seal pole enne olnud ja mille peale vanakooli kirjandusteadlaste ja tublide kirjandustoimetajate pead lõhkevad.“ (Kiisler 2019). Sellele ennustusele vastab Saara Liis Jõerand oma „Frankensteini“ arvustuses, et võib-olla on see juba juhtunud, kuid ta ei seo seda ainult kirjandusega: „[---] rõõmustama ei pea mitte kirjandusmaailm hea luulekogu pärast, vaid iga inimene selle üle, et maailmas ikkagi on natuke hoolimist“ (Jõerand 2024).

3. Kujundi kasutamine Sveta Grigorjeva retseptsioonis

Selles peatükis vastan uurimisküsimusele, kuidas esineb kujund kriitikas. Selleks analüüsin kujundi kasutamist Sveta Grigorjeva luulekogude retseptsioonis.Vaatluse all on vaid kujundid, mis iseloomustavad Grigorjevat või tema luulet.

3.1. Militaarmetafoorid

Mitu kriitikut kasutab Sveta Grigorjeva luule iseloomustamiseks militaarseid metafoore. Janar Ala õigustab militaarsete metafooride kasutamist sellega, et Grigorjeva ise positsioneerib ennast debüütkogu pealkirja kaudu agressiivse luuletajana (Ala 2013). Oma arvustuses võrdleb ta Sveta Grigorjevat kahuriga, kuid kasutab sealjuures pehmendavat eesliidet *huulepulk-*. Kahurimetafoori kasutatakse ka Grigorjeva kujundiloome kohta: "Ta tõstab kahuritoru üles ja voldib taeva kokku, ta saab sellega hakkama." (samas).

Martin Vabat heidab ette osade tekstide liigset pikkust ja paljusõnalisust, nimetades selliste luuletuste mõju „segasevõitu sõnade tulistamisena" (Vabat 2013).

Laura Porovart kirjeldab Grigorjeva värsse kui marssivaid: „Grigorjeva sõnad marsivad laialivalguva, ent kindlasti vihkamist vääriva kollektiivse vaenlase vastu – olgu selleks mehed, naised, riik või ühiskond." (Porovart 2019). Marssimist kasutab Porovart tihendava metafoorina. Selle kaudu väljendab ta nii luulekogu ühiskonnakriitilist tooni kui ka luulerütmi. Marssimise kaudu vastandab ta Sveta Grigorjeva luuleloomingu tema tantsuloomingule.

Militaarmetafooridele vastanduvad Saara Liis Jõerand ja Liisi Rünkla „Frankensteini" arvustustes. Rünkla sõnul loovad Grigorjeva tekstid „pehmet" revolutsiooni, ületades sellega maailma ebaõigluse lõhe: „Ja olemegi juba uuel territooriumil, mille pärast ei pruugi enam barrikaadidel võidelda – võitluslikkust ei ole neisse tekstidesse enam vaja, kisendamist ilmas alati laiutava ebaõigluse pärast, need tekstid on tolle ebaõigluse kuristikust juba üle astunud, üle heitnud, ehitanud silla, ja nii toekast materjalist – usaldusest, solidaarsusest, lugupidavast tähelepanust teise ja enda vastu, et seda ei anna enam õhkida ühegi *machismo*-restauratsiooniga." (Rünkla 2024). Jõerand loobub militaarsusest täielikult: „See luulekogu ei õhuta kaasamõtlejaid barrikaadidele viskuma, vaid pigem kutsub kaissu, ja vastupanu maailmakorrale, kus hellusest ja hoolimisest on nii väga puudu, muutub sellest ainult suuremaks." (Jõerand 2024).

Niisiis kasutatakse varases kriitikas militaarmetafoore peamiselt Sveta Grigorjeva luule jõulisuse väljendamiseks. Saara Liis Jõerand ja Liisi Rünkla astuvad militaarmetafooride, täpsemalt nende eitamise, kaudu dialoogi varasema retseptsiooniga, rõhutades sellega muutust Grigorjeva luules. Siin tekib huvitav efekt, kus võimendatakse juba varasemalt retseptsioonis kinnistunud kujundit. Militaarmetafoorid täidavad mudeldavat funktsiooni. Seesama mudeldav kujund on võetud uue kujundi aluseks, mis omakorda avardab tähendusi. Teisisõnu kasutatakse juba tuttavat kujundit tundmatu ehk Sveta Grigorjeva luules toimunud muutuse näitlikustamiseks.

3.2. Loodusmetafoorid

Martin Vabat kasutab oma arvustuses nii metsa- kui meremetafoore. Ta samastab ennast kui ka kunagist noort autorit Grigorjevaga ulgumerel hulpimise kaudu: „Kuna olen samal ulgumerel kunagi hulpinud, [---]“ (Vabat 2013). Mereteema jätkub: „Jah, punkluule võib tõesti olla nagu päästerõngas: selle asemel et minna hulluks, depressiivseks või vägivaldseks, võib ennast säästa ja olla eluterve laevanina, lastes häirival maailmamerel endast mööda voolata“ (samas). Lõpuks avaldab Vabat lootust, „et autor varem või hiljem ärkab ja väljub sellest tüüpilisest kirjanduse hämarast allhoovusest, mis õgib oma paremaid lapsi“ (samas). Just viimasest lausest saame kätte kujundi avamiseks vajaliku võtme – meremetafoorid mudeldavad kirjandust.

Metsa kujundit kasutab Vabat näiteks Grigorjeva keelekasutust kritiseerides: „[---] kas ma tahan häid kohti sõnavalingu metsast üles otsida või hakkan otsima järgmist autorit“ (samas). Metsakujundit kasutab ta ka tema silmis paljusõnalise luuletuse kohta: „Ses osas on kahju eluloolisest huvitavast palast (lk 10-11), kus on ju luuletus või selle motiivid sees, aga tervikuna mõjub tekst sõnade padrikuna.“ (samas). Niisiis seostub metsakujund Vabatil kunstiliselt vähemväärtuslike tekstidega.

3.3. Müstilised kujundid

Eda Ahi ja Hvostov lähenevad Grigorjeva luulekogule müstiliste kujundite kaudu. Ahi kirjeldab luulekogu meeleolu unenäolisena, „mis justkui uduna tekstide kohal hõljub ja lugejat vaikselt oma nõidusesse mässib“ (Ahi 2014: 111). Selle võrdluse kaudu intensiivistab ta luulekogu meeleolu tunnetust. Hvostov kasutab Sveta Grigorjeva identiteediküsimuse seletamiseks libahundi metafoori: „Olen seda tüüpi inimesi püüdnud arusaadavaks teha mõistega “libahundi sündroom”. Vanad germaanlased pidasid ööpäeva ohtlikemaks ajaks

hämarust, aega, kui polnud päris pime, kuid ei olnud ka päris valge, kui ei saanud aru, mis värvi, kuju ja olemust on üks või teine asi. See oli lõhe kahe maailma vahel. See oli "hundi tund" – rootslaste vargtimmen. Just siis hiilivad soed metsast välja, deemonid ründavad, unes ilmub painaja. Aga pange tähele! – ka lapsed sünnivad valdavalt just sel ajal …" (Hvostov 2013). Eestivene küsimus ongi kui „hundi tund", mida peetakse ohtlikuks. Ent tegelikult sünnib selles hoopis midagi uut, mida Hvostov nimetab uut tüüpi eesti inimeseks (samas). Libahundi kaudu samastab ta ka iseennast Grigorjevaga: „Mina teda ei pelga; ma jooksen temaga ühes karjas" (samas). Niisiis täidavad müstilised kujundid nii emotsiooni intensiivistavat kui ka mudeldavat funktsiooni.

3.4. Võlg

Mari Peegel kasutab Sveta Grigorjeva luule teemade kirjeldamisel võla metafoori: „Küll aga on Grigorjeva esmapilgul seletamatu raevukus kantud tarbimishuvilistegi (väärast) järeldusest — maailm on mulle midagi võlgu ja ma kavatsen selle võla sinult välja nõuda. Grigorjeva niisiis oma lugejalt." (Peegel 2014). Võla sisse nõudmise põhjustena nimetab ta rahvuslikku identiteeti, getos üleskasvamist ning põlvkondlikku kuuluvust. Teisisõnu öeldes on võla metafooril selles arvustuses mudeldav funktsioon.

3.5. Lugeja kogemus

On tähelepanuväärne, kuidas kasutatakse kujundit lugejakogemuse kirjeldamisel. Janar Ala näiteks võrdleb ühe ja sama luuletuse lugemise ja kuulamise kogemust nii: paberil sõidab lugejast üle, aga luuletaja elavas esituses kuulata „tundus sama tüütu, kui keegi loeks ajalehest ette uudist sellest, kuidas kuskilt varastati 100 liitrit naftat" (Ala 2013). Teisisõnu öeldes väljendab Ala Grigorjeva luuletusest saadava elamuse ülekandumise võimatust eri meediumide vahel.

Märkimisväärne on ka see, kuidas Laura Porovart ja Hasso Krull kasutavad mõlemad lugeja kättpidi juhtimise kujundit. Krull kirjeldab selle kaudu Grigorjeva modernsuse otsinguid: „Mõnikord annab ta selle kohta lausa otseseid viiteid, juhatades lugeja kättpidi oma hoiaku ajaloolise tausta juurde" (Krull 2013). Porovart markeerib sellega Grigorjeva luuletuste teemasid: "Lugeja võetaks justkui käe kõrvale ja viidaks akende taha, nägemaks viletsust ja vaeva." (Porovart 2019). Saara Liis Jõerand kasutab aga kaissu kutsumise kujundit: „See

luulekogu ei õhuta kaasamõtlejaid barrikaadidele viskuma, vaid pigem kutsub kaissu [---]. (Jõerand 2024). Kõigil kolmel juhul on kujundlik väljend seotud lugejaga füüsilise kontakti loomisega ning täidab emotsionaalset eesmärki.

3.6. Retoorilised hüüatused ja küsimused

Debüütkogu „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ arvustustes hakkab silma rohke retooriliste küsimuste kasutamine. Üheks, kõige lihtsamaks, seletuseks on see, et luulekogu enda pealkiri sisaldab küsimust, mis sunnib kriitikut sellele kas vastama või küsimust peegeldama (Ala 2013; Peegel 2014; Urgas 2014). Alljärgnevalt vaatan mõnda juhtumit lähemalt.

Hasso Krulli arvustus on retooriliste küsimuste rohkuse poolest eriti tähelepanuväärne. Retooriliste küsimuste kuhjamine algab juba arvustuse teises lõigus: „Kes teda kartma peaks? Ja miks? Raamat näeb ju välja nagu torust läbi tõmmatud. Kas see ongi kardetav? Või on see ainult kujundaja kapriis, et iseenesest süütut ja ohutut sisu kuidagi karedamaks, ohtlikumaks, ligitõmbavamaks muuta? Ehk on kaas lihtsalt maskeering? Paljas kest? Võib-olla selle taga ei olegi midagi?“ (Krull 2013). Retoorilised küsimused teenivad siin mitut eesmärki. Esiteks võimendavad nad luulekogu pealkirjas esitatud retoorilist küsimust. Teiseks väljendavad küsimused lugeja (võimalikke) küsimusi luulekogu lugemise eel. Nende rohkus aga võimendab ootuste emotsionaalset komponenti.

Küsimuste kuhjamine jätkub lüürilise mina analüüsi juures: „Kas tegu on armsa väikese tüdrukuga, kes kurdab oma emale hingehäda? Või pornofilmist välja karanud milfiga, kes rämedalt räuskab, et teda pole piisavalt kepitud? Või on see hoopiski ehtne kaunishing, kes varjab oma romantiliste tunnete sügavust? Või selginud maailmavaadet kuulutav punkar? Või täiesti tuim, hoolimatu tibi? Või külm, lumekuningannalik krõnks?“ (samas). Siin on retooriliste küsimuste funktsioon võimendada kriitiku argumenti – luulekogu lüürilisele minale on iseloomulik polüfoonia.

Grigorjeva luulestiilile põhjust otsides küsib Krull veel kaks küsimust: „Ja ometi, miks Grigorjeva kõike seda teeb? Milleks see vaoshoitud märatsus, milleks see kirgas, painajalik virvarr?“ (samas). Esimest, üsna lühikest ja argikeelset küsimust võimendab teine, oksüümoroni sisaldav küsimus, rõhutades sellega küsimuse olulisust. Arvustuse lõpulõigus, olles jõudnud järeldusele, et Grigorjeva eesmärk on jõuda tõelise iluni, küsib ta viimased kaks, tulevikku vaatavat küsimust: „Nüüd võib veel küsida, kuhu see tõeline ilu meid viib? Ja kas seda saab kellelegi müüa?“ (samas).

Retoorilisi küsimusi kuhjab ka Karl-Sander Erss oma arvustuse viimases lõigus: „On huvitav, mis saab edasi? Milline on Grigorjeva järgmine kogu? Kas tunne ja stiil muutuvad naiselikumaks, peenemaks või jätkab ta sama pungilt? Kuhu niimoodi edasi minnakse?" (Erss 2014). Ersi küsimused on võrreldavad Krulli küsimustega tema arvustuse alguses. Mõlemal juhul väljendavad küsimused ootusi, kuid Ersi puhul on need ootused suunatud Grigorjeva kui luuletaja tulevikule. Ka siin mõjub küsimuste kuhjamine ootusärevust intensiivistavana.

Retoorilisi hüüatusi kasutatakse mitmes arvustuses. Peamiselt täidavad nad lugeja tähelepanu püüdvat funktsiooni. Näiteks Porovarti arvustus algab retoorilise hüüatusega „Hüva!" (Porovart 2019). Sama hüüatust kasutab ta ka lause lõpulõigu alguses, taas äratades lugeja tähelepanu ning sidudes arvustuse kompositsiooniliseks tervikuks.

Tähelepanuväärsem näide retooriliste hüüatuste kasutamisest on aga Elli Soololt. Arvustus algab retooriliste hüüatuste kuhjamisega: „„american beauty". See on suurepärane pealkiri! Lausa täiuslik pealkiri! Eesti keelde tõlgiti samanimeline film kui „Tabamata ilu". Tõesti, milline õnnelik-geniaalne tõlkeleid! Ja kui kõnekas assotsiatsioonivõrk siit laiali laotub!" (Soolo 2018). Selle kaudu pannakse paika arvustuse edasine toon, mis on tugevalt irooniline. Sarnaselt Hasso Krulli retooriliste küsimuste kuhjamisele võimendab iga järgnev hüüatus eelmist, muutes tooni järjest iroonilisemaks kuni sarkasmini välja. Soolo tuleb retoorilise hüüatuse juurde tagasi hiljem: „Ja millise enesekindlusega asetab ta end suurimate poetessidega ühte ritta, olles ise avaldanud alles teise väiksemahulise kogumiku!" (samas). Hüüatus annab emotsionaalset kaalu juurde niigi iroonilisele pahameeleväljendusele selle üle, et Grigorjeva oma luuletuses end Lydia Koidula, Doris Kareva ja Maarja Kangroga võrdleb (Grigorjeva 2018: 25).

3.7. Litootes

Mitmes arvustuses kasutatakse Sveta Grigorjeva luule kirjeldamiseks litootest.

Andrei Hvostov alustab oma arvustust „Kes kardab Sveta Grigorjevat?" pealkirja lahtimõtestamisest. Selle kaudu jõuab ta järelduseni, et Grigorjeva ei taha suureks kasvada. „Aga ettevaatust! Sveta luule ei ole infantiilne." (Hvostov 2013). Võõrsõna infantiilne sisaldab negatiivset eesliidet *in-*. Sidudes selle eitussõnaga *ei* saame topeltnegatiivse väljenduse, mis võimendab mõtet selle taga – Sveta Grigorjeva luule *on* küps. Sarnase näite saab tuua Janar Ala arvustusest: "Aga see kõik [identiteediteema] ei ole siiski kõige olulisem. Oleks olulisem

ilmselt siis, kui Sveta Grigorjeva oleks andetu inimene ja siit raamatust muud ei tuleks.“ (Ala 2013). Ala kasutab tingivat kõneviisi ja eitust selleks, et öelda, et Sveta Grigorjeva siiski on andekas ning raamatud on enamat, kui ainult identiteediteema. Nende kahe näite puhul on tajutav tabu. Positiivne hinnang peidetakse negatiivse väljenduse sisse. Kui muidu on kujundil võimendav funktsioon, siis nende näidete puhul on võimalik väita, et kujund saab täita ka pisendavat funktsiooni.

Veidi teistsugune näide on Laura Porovartilt: „[---], tema luuleread ei tantsi, sõnad ei keerle-pöörle-väänle ja asi on tantsust üsna kaugel. Kõige lähem liikumisega seotud tegevus, mis lugedes kangastub, on marssimine“ (Porovart 2019). Siin on näha, kuidas kaks kujundit teineteist võimendavad. Selge see, et sõnad ei saa tantsida. See tantsimise eitus omakorda võimendab mõne lause pärast järgnevat marssimise metafoori, rõhutades sellega veel enam Grigorjeva luulerütmi ning temaatikat.

Litootese (ja ka tavalise eituse) laialdast kasutamist on võimalik siduda Sveta Grigorjeva enda poeetikaga, millele on samuti iseloomulik litootese struktuur.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et Sveta Grigorjeva luule retseptsioonis on militaarmetafoorid nii kinnistunud, et need on muutunud edasises retseptsioonis kujundi alusteks. Lisaks militaarmetafooridele mudeldatakse Grigorjeva luulet ka müstika, võla ning looduskujundite kaudu. Retooriliste küsimuste rohke kasutamine retseptsioonis peegeldab ühelt poolt debüütkogu pealkirja, teisalt täidab emotsiooni võimendavat funktsiooni. Seda nii kriitiku enda lugemiselamuse rõhutamise kui ka lugeja mõjutamise tähenduses. Retoorilised hüüatused teenivad emotsionaalset eesmärki. Neid kasutatakse nii lugeja tähelepanu püüdmiseks kui ka tema suhtumise mõjutamiseks kriitiku iroonilise hoiaku väljendamise kaudu. Litooteses võib samuti näha Sveta Grigorjeva luule poeetika peegeldust ja selle võimendust. Litootese kaudu antakse edasi ka kriitiku suhtumist, väljendades kriitiku tabu.

Kokkuvõte

Bakalaureusetöö eesmärk oli uurida Sveta Grigorjeva luuleloomingu retseptsiooni ning kujundi kasutamist kirjanduskriitikas Grigorjeva luulekogude retseptsiooni näitel.

Grigorjeva luulelooming on saanud hulgaliselt eriilmelist vastukaja. Eriti poleemiline oli debüütkogu „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“ retseptsioon, mis vallandas kirjandusülese diskussiooni. Retseptsioonis torkavad silma kriitikute vastandlikud arvamused, seda eriti luule vormi, keele ning lüürilise mina autobiograafilisuse küsimuses. Vormi tunnustavad kriitikud tõstavad esile värsistust, narratiivsust, mitmekihilisust ja mitmehäälsust ning toovad peamiste poeetiliste võtetena välja litootese ja antikliimaksi kombineerimise, iroonia ning intertekstuaalsuse. Teised jällegi heidavad ette vormi nõrkust, liigset proosalisust (mitteluulelises tähenduses) ning kujundite hägusust. Lüüriline mina on tugevalt autobiograafiliste sugemetega, tundlik ning esindab tihti ühiskonnas „teise“ staatuses olevaid rolle. Grigorjeva keel on segu eri keeleregistritest, stiilidest ja allkeeltest. Ühelt poolt tõstetakse esile keele väljendustäpsust, teisalt heidetakse ette liigset vulgaarsust. Grigorjeva luule peateemad on seotud ühiskondlike probleemidega ning seetõttu tõstetakse esile ka tema luule ühiskondlikku mõju.

Sveta Grigorjeva luule varasemas retseptsioonis on laialdaselt kasutatud militaarsusega seotud metafoore. Militaarmetafoorid on nii kinnistunud, et ühest küljest lülitavad nad arvustused omavahelisse dialoogi, teisest küljest on nad muutunud edasises retseptsioonis juba ise kujundi aluseks. Neile lisaks kasutatakse mudeldamise eesmärgil ka müstikat, võlga ning looduskujundeid. Retooriliste küsimuste kuhjamised peegeldavad „Kes kardab Sveta Grigorjevat?“. Teiselt poolt võimendavad nad kriitiku lugemisemotsiooni ning toimivad lugeja mõjutamisvahendina. Retoorilised hüüatused teenivad samuti emotsionaalset eesmärki, väljendades kriitiku ironiseerivat suhtumist arvustatavasse ning mõjutades selle kaudu lugejat. Litootes on seostatav Grigorjeva luulega. Kui tavaliselt on kujundid kriitikas võimendava toimega, siis litootes toimib vaadeldud juhtudel pisendavana, väljendades sellega kriitiku positiivse hinnangu tabu.

Töö pakub mitmeid võimalusi teemaga edasi tegelemiseks. Sveta Grigorjeva on üks eesti nüüdisluule mõjukamaid autoreid. Et Sveta Grigorjeva kirjanduslikku loomingut on seni uuritud vaid üksikluuletuste kaudu, võiks bakalaureusetöö olla esimeseks maamärgiks Sveta Grigorjeva luule terviklikuma kirjandusteadusliku käsitluse kujunemisel. Samuti pakub töö kokkupuutepunkti teatriteadusega Grigorjeva tantsuloomingu kaudu, võimaldades

võrdlusmomenti tantsu ning luule retseptsiooni vahel. Tähelepanu väärib ka Grigorjeva publitsistlik ning ühiskondlik tegevus. Veel üks edasine uurimisperspektiiv on analüüsida, kas ja millisel määral mõjutab tema ühiskondlik aktiivsus luuleloomingu ja ka tantsuloomingu retseptsiooni.

Kirjandus

Ahi, Eda 2014. Maagiline sotsiaalkriitika. – Värske Rõhk, nr 34, lk 111–116.

Ala, Janar 2013. Sädemeid pilduv huulepulk-kahur. – Postimees, 21. XII, *https://kultuur.postimees.ee/2668874/sademeid-pilduv-huulepulk-kahur.* [Vaadatud 13.11.2023].

Erss, Karl-Sander 2014. Nagu üks noor ja vihane autor kirjutama peab. – Müürileht, 15. V, *https://www.muurileht.ee/nagu-uks-noor-ja-vihane-autor-kirjutama-peab/.* [Vaadatud 13.11.2023].

Grigorjeva, Sveta 2013. Kes kardab Sveta Grigorjevat? Tartu: Värske Rõhk.

Grigorjeva, Sveta 2015. Edasiskrollimisest ja kirjanduse tegemisest. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 161–165.

Grigorjeva, Sveta 2018. American Beauty. Tallinn: Suur Rida.

Hvostov, Andrei 2013. Nädala raamat: Luule nagu libahunt. – Eesti Ekspress, 20. XI, *https://ekspress.delfi.ee/artikkel/67088308/nadala-raamat-luule-nagu-libahunt.* [Vaadatud 13.11.2023].

Jõerand, Saara Liis 2024. Sveta olemise servad. – Sirp, 26. I, *https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/sveta-olemise-servad/*. [Vaadatud 31.01.2024]

Kiisler, Vilja 2019. Go, Sveta, go. – Vikerkaar, nr 4, *https://www.vikerkaar.ee/archives/24584* [Vaadatud 13.11.2023].

Kolk, Jüri 2019. Mõnest 2018. aastal ilmunud luuleraamatust. – Looming, nr 3, lk 395–413.

Krull, Hasso 2013. Teil pole õigust olevikku ära põlata. – Vikerkaar, nr 12, *https://www.vikerkaar.ee/archives/491*. [Vaadatud 13.11.2023].

Kunnus, Mihkel 2013. Enter riimis rindade vahel. Paar tähelepanekut värskema luule asjus. – Sirp, 14. XI, *https://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/2013-11-14-17-28-00/.* [Vaadatud 13.11.2023].

Kõvamees, Anneli. Sveta Grigorjeva. – Estonian Writers' Online Dictionary. *https://sisu-vana.ut.ee/ewod/g/grigorjeva*. [Vaadatud: 29.05.2024].

Lihtsalt luule või noorte naiste luule. – Jüri Üdi Klubi. ERR, 4. XI 2013. Veebiaadress: *https://arhiiv.err.ee/video/vaata/juri-udi-klubi-lihtsalt-luule-voi-noorte-naiste-luule*. [Vaadatud: 13.11.2023].

Linno, Saara Lotta 2022. Mitmekeelsuse poeetika eesti nüüdisluules: kuus juhtumit. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.

Linno, Saara Lotta, Lukas, Liina 2022. Mitmekeelsus Eesti luules. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 792–811.

Luuletaja Sveta Grigorjeva: kes mind ikka julgeb nomineerida? – ERR, 19. II 2014, *https://kultuur.err.ee/297027/luuletaja-sveta-grigorjeva-kes-mind-ikka-julgeb-nomineerida*. [Vaadatud 13.11.2023].

Merilai, Arne, Epp Annus, Anneli Saro 2007. Poeetika. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Need on 2013. aasta eesti kauneimaid raamatud – ERR, 6. II 2014, *https://kultuur.err.ee/296725/need-on-2013-aasta-eesti-kauneimaid-raamatud-25-ja-5.* [Vaadatud 14.11.2023].

Peegel, Mari 2014. Peaaegu põhjusega mässaja. – Looming, nr 8, *https://www.looming.ee/artiklid/peaaegu-pohjusega-massaja/*. [Vaadatud 13.11.2023].

Porovart, Laura 2019. Nostalgilised lapsepõlvetraumad ja täiskasvanute kompleksid. – Värske Rõhk, nr 58, *https://va.ee/nostalgilised-lapsepolvetraumad-ja-taiskasvanute-kompleksid/*. [Vaadatud 13.11.2923].

Rooste, Jürgen 2013. Noored vihased naised. – Sirp, 14. XI, *https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/noored-vihased-naised/*. [Vaadatud 13.11.2023].

Rünkla, Liisi 2024. Roomaks nagu tigu nagu pilved kõige aeglasema tuulega päeval. – Looming, nr 1, *https://www.looming.ee/arhiiv/roomaks-nagu-tigu-nagu-pilved-koige-aeglasema-tuulega-paeval/*. [Vaadatud 25.01.2024].

Sauter, Peeter 2014. Luuleülevaade 2013. – Looming, nr 4, *https://www.looming.ee/artiklid/luuleulevaade-2013/*. [Vaadatud 13.11.2023].

Soolo, Elli 2018. Teadaandeid Sveta Grigorjeva elukaarelt. – Sirp, 7. XII, *https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/teadaandeid-sveta-grigorjeva-elukaarelt/*. [Vaadatud 13.11.2023].

Susi, Joosep 2021. Suitsu nurk XI – Sveta Grigorjeva „kui ma oleks“ Sirp, 3. XII, *https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/suitsu-nurk-xi-sveta-grigorjeva-kui-ma-oleks/*. [Vaadatud 29.05.2024].

Urgas, Silvia 2014. Tüdruk, kes tegi Lasnamäe populaarseks. – Müürileht, 5. IV, *https://www.muurileht.ee/tudruk-kes-tegi-lasnamae-populaarseks/*. [Vaadatud 13.11.2023].

Vabat, Martin 2013. Eluterve punk? – Sirp, 14. XI, *https://sirp.ee/s1-artiklid/c7-kirjandus/eluterve-punk/*. [Vaadatud 13.11.2023].

Veidemann, Rein 2000. Kriitikakunst: uurimus kriitika olemusest ja toimest. Eesti kogemus. Tartu: Avita.

Should Sveta Grigorjeva Be Feared? The Reception of Sveta Grigorjeva's Poetry

Sveta Grigorjeva (born 16 January 1988) is an Estonian poet, dancer choreographer and a critic. She was born in a Russian-Estonian family. Grigorieva has a master's degree in Choreography from Tallinn University and has also studied at Université Nice-Sophia-Antipol in France. She made her literary debut in Värske Rõhk and Vikerkaar. She has published three poetry books – "Kes kardab Sveta Grigorjevat" ("Who's afraid of Sveta Grigorjeva?") in 2013, "American Beauty" in 2018 and "Frankenstein" in 2023. She has received numerous accolades, including Tallinn University Literary Award (2013 and 2023), Estonian Theatre Award in Dance (2024), and Sirp award for her series of critical articles (2023).

The aim of this bachelor's thesis was to analyze the reception of Sveta Grigorjeva's three poetry books in their contemporary context, as well as analyze the use of figurative speech in Estonian literary criticism.

The reception of Grigorjeva's poetry has been controversial. Opinions expressed in reviews have been contradictory, especially regarding form, language, and persona. The main themes in Sveta Grigorjeva's poetry are related to social criticism, and she has been praised for raising awareness for societal issues.

Militaristic metaphors are so prevalent in early reception, that they function both as a point of dialogue between reviews, as well as the basis of later metaphors regarding the change in Grigorjeva's style. Metaphors related to mysticism, debt and nature are also used to model Grigorjeva's poetry. Rhetorical questions mirror the question posed in the title of Grigorjeva's first book. They also express the emotions in critic's reading experience and serve to influence the reader. Rhetorical exclamations also serve an emotional purpose. They express the ironic position of the critic and shape the emotions of the reader. Litotes also mirrors Grigorjeva's poetics. In the cases examined here, litotes functions as a belittling device (as opposed to the usual amplification of figurative speech), expressing the critic's taboo.

Grigorjeva has quickly become one of the most influential Estonian poets of the 21st century. The bachelor's thesis aims to provide a starting point that paves the way towards a more complete approach to her body of literary work. This thesis also provides a reference point for comparing the reception of Griogrjeva's dance performances to her poetry.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Martha Rattus

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Kas Sveta Grigorjevat peaks kartma? Sveta Grigorjeva luulekogude retseptsioon“, mille juhendaja on Mart Velsker reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Martha Rattus

31.05.2024